

Jedného dňa u Alexandra Isajeviča Solženicyna

PAVEL LIČKO

RIAZAŇ — MOSKVA, MAREC 1967

Reportáž vyšla v *Kultúrnom živote* 31. marca 1967 a neskôr v prekladoch v desiatkach periodík po celom svete, pozn. red.

Naši čitatelia poznajú niekoľko literárnych diel A. Solženicyna, Matrioninu chalupu, Prípada na stanici Krečetovka, Vyšší záujem, najmä jeho román Jeden deň Ivana Denisoviča. Je spisovateľom z povolania a jeho Ivan Denisovič nebol iba spontánnym umeleckým výkrikom ubolenej, utrýznenej duše — ako sa kládli otázky po autorovom veľkom úspechu.

Pri nedávnej návšteve u A. Solženicyna v Riazani v jeho byte na ulici Projezd Jabločkova mohli sme sa presvedčiť, že tento päťdesiatnik, o ktorom sa u nás vedelo vari len to, že kdesi učil matematiku a fyziku, je školeným profesionálnym spisovateľom. Po celý svoj život pripravoval sa vedome a s prísnou disciplínou na spisovateľské povolanie. Ako vieme, pripravoval ho na toto povolanie aj sám život.

Vyrástol a stredoškolské roky strávil na juhu Ruska, v Rostove na Done (narodil sa roku 1918 v Lermontovovom Kyslovodsku). Vyštudoval súčasne dve vysoké školy — fyzikálno-matematickú fakultu moskovskej univerzity a zároveň históriu, filozofiu a literatúru na skvelom inštitúte v Moskve — ako sa sám vyslovil — inštitút bol neskoršie zavretý. Štúdiá skončil niekoľko dní pred vypuknutím vojny. „Veľmi som váhal, čo robiť, matematika mi šla ľahko, navrhovali mi aspirantúru (študoval s vyznamenaním, *pozn. P. L.*); nikdy som sa však nechcel venovať po celý svoj život matematike. Najviac ma lákala literatúra, ale chápal som, že matematika znamená mať chlieb v rukách.“

Svoje prvé literárne práce posielal na uverejnenie Lavreňovovi, Fedinovi, no nemohli byť uverejnené. Zachovali sa, niektoré však ostali v Lubianke (známe väzenie).

Chcel byť aj hercom a len-len, že sa ním nestal. Podľa názoru režiséra Zavadského, ktorý ako vyhnanec založil v Rostove hereckú školu, bol Solženicyn talentovaným hercom. No lekári zistili, že má nevyliciteľný krčný katar.

Aj po vypuknutí vojny považoval literatúru za svoj osud. Vždy chcel žiť v strednom Rusku. Život v Rostove mu dával málo. Nehovorí sa tam ani najčistejším ruským jazykom a podľa Solženicynovho názoru ani príroda tam nevlýva blahodarne na rast spisovateľa, lebo nie je taká farbistá ako v strednom Rusku.

V armáde nevedeli čo s nímrobiť: ako matematika a prostého vojaka zaradili ho k vozaťstvu za pohoniča. Slúžil medzi starými chorými kozákmi, mal na starosti zo deväťdesiat koní, s ktorými nevedel zaobchádzať. Vždy túžil

---

***V armáde nevedeli čo s nímrobiť:
ako matematika a prostého
vojaka zaradili ho
k vozaťstvu za pohoniča.***

---

po delostrelectve. Začiatkom roku 1942 boli však ťažké časy, nik sa o neho nestaral. Žiadosti o preloženie boli márne. Neskôr mu predsa pomohol bývalý frontový dôstojník, ktorý slúžil v tej istej jednotke ako Solženicyn. Epizódy zo svojho života rozpráva s miernym úsmevom, jeho pohľad ostáva pritom vážny, zavše zabľúdi ku klavíru, na ktorom ležia Lisztove etudy.

Absolvoval kurz pre mladých dôstojníkov, odvelili ho do Gorkého, kam cestoval dva týždne. „Čo som na tejto ceste videl a skúsil, napísal som v Prípade na stanici Krečetovka.“

Na front sa dostal vďaka matematickej otázke, ktorú položil v dôstojníckej škole veliteľovi. Chcel ho svojou otázkou zosmiešniť,

ale veliteľ ho s uznaním vymenoval za veliteľa zvukomernej batérie. Dosiahol hodnosť kapitána, bojoval so svojou batériou pri Leningrade, v slávnej bitke na Orlovsko-kurskom oblúku a od Orla cez celé Bielorusko a Poľsko postupoval na Berlín.

V januári roku 1945, počas bojov o Kaliningrad vo východnom Prusku, zavolať ho veliteľ divízie, generálmajor Travkin (žije a je Solženicynovým dobrým priateľom) a požiadal ho, aby mu ukázal svoju pištoľ. Generál bol celý nesvoj. Kapitán Solženicyn nevedel prečo. Odovzdal pištoľ a tu mu dvaja dôstojníci strhli náplecníky a vyznamenania. Zapamätal si vzdávajúce sa dunenie kanónov z neďalekého frontu. Prv než ho odvedli, generál Travkin mu stihol podať ruku. Toto podanie ruky — spomína Solženicyn — bolo jedným z najodvážnejších činov, ktoré som mal možnosť vidieť počas vojny.

„Zavreli ma pre moju detskú predstavu. Vedel som, že v listoch z frontu neslobodno prezrádzať vojenské tajomstvo, ale myslel som si, že možno uvažovať. Po celý čas som písal priateľovi listy, v ktorých som sa otvorene vyslovoval aj o Stalinovi, hoci som ho nemenoval. Už dávno som mal k nemu kritický vzťah. Súdil som, že sa odklonil od leninizmu, že má vinu na neúspechu prvej polovice vojny, že je teoreticky slabý, že hovorí nekultúrnou rečou. Z mladíckej nerozvážnosti som to všetko napísal do listov.

Zavreli ma v Moskve do Lúbiansky. Po výsluchu bol som na základe mimoriadneho rozhodnutia odsúdený bez súdu na osem rokov. Nikdy som si nemyslel, že ma odsúdili nevinne, veď som vyslovil vtedy neprípustné názory.

Láger by som nikdy nebol prežil, keby ma nebola zachránila matematika. Nevedel som fyzicky pracovať a nebol som schopný morálnych kompromisov. Pracoval som neďaleko Moskvy a v Moskve na stavbách. Na

Leninskom prospekte stojí veľká budova s vežičkami, na prízemí je obchod Spartak.

Láger by som nikdy nebol prežil, keby ma nebola zachránila matematika.

Aj na tej som pracoval. Jedného dňa prišiel akýsi činiteľ väzenskej správy a rozdal nám dotazníky. Napísal som, že som matematik a fyzik. Vzali ma do väzenského výskumného ústavu, ktorý bol na takej úrovni, že by si každý slobodný vedec bol pokladal za česť pracovať v ňom. Štyri roky z ôsmich som prežil v dobrých podmienkach a pracoval som ako matematik-väzeň. Na obkloch celý boli síce mreže, pohyb na niekoľko predpísaných minút do kruhu na väzenskom dvore, ale nám „zekom“ (väzenským žargónom — väzeň, asi ako v češtine „mukl“) dávali jesť a mal som svoju prácu.

Posledné tri roky som bol vo veľkom banskom revíre v severnom Kazachstane. Tu sa zrodil Jeden deň Ivana Denisoviča. Bol to osobitný tábor, s číslami. Čísla sme mali na čele, na srdci, na kolenách, na chrbte. Mal som číslo ŠČ 232.“ (O deň neskoršie sme si v elegantnej moskovskej mládežníckej kaviarni Lýra vyzliekali v šatni kabáty. Šatniar nám dával pliešok s číslom. Solženicyn pozrel naň a trochu smutne sa usmial: „Pozrite, ja sa už toho nikdy asi nezabavím.“ Na pliešku bolo vyrazené číslo 232.)

„V tábore som sa za dva roky vyučil za kamenára a zlievača. Vyšiel som na slobodu mesiac po uplynutí trestu (vo februári 1953). 5. marca 1953 som prvýkrát vykročil, pravda,

vo vyhnanstve — slobodnou nohou do ulíc akéhosi mesta. Prichýlila ma nejaká nahlučná starká, ktorá ma ráno náhle zobudila a požiadala, aby som išiel na ulicu vypočuť, čo to hlási miestny rozhlas. Oznamovali Stalinovu smrť. Prvý deň mojej slobody. Neskoršie ma pozvali na oblastné veliteľstvo bezpečnosti a žiadali, aby som podpísal dokument o mojom večnom vyhnanstve. Tak presne to tam stálo: o večnom, nie o doživotnom. Odmietol som.

Aj päťdesiaty šiesty rok som prežil vo vyhnanstve na okraji púšte, na juhozápad od Balchašu, v aule Kok-Teren, Zelený Topoľ. Bol som rád, že som vo vyhnanstve, lebo ako slobodný občan ťažšie by som bol dostal prácu. Mohol som učiť matematiku. V aule nebolo matematikov. Tu sa zrodila Matrionina chalupa. Jej dej siaha do roku 1956, a nie do roku 1953, ako a to uvádzalo v prvom vydaní. “Ešte v tábore ho operovali. Onkológovia urobili správnu diagnózu, nemohol sa však o nej dozvedieť. Roku 1953 trpel takými bolesťami, že bol celkom nevládný. V aule ho nik liečiť nevedel. „Umieral som. Neskoršie sa mi však podarilo dostať do Taškentu a po dlhom liečení som vyzdravel. Nádor mi teraz neprekáža žiť.“ „Pererodilsja“ — povedal — „Zvrhol sa“. Naopak.

Alexander Solženicyn sa po celý čas táborového života vážne zaoberal ruským jazykom a písal aj verše. Vo vyhnanstve písal prózu a dramatické práce. Roku 1954 napísal divadelnú hru, ktorá sa volá: Jeleň a šalašovka (veľmi voľne preložené Jeleň a táborová prostitútku). Potom napísal román: V krugu pervom (V prvom kruhu). Román mal neblahý osud.

Všetky obvinenia, pre ktoré bol Solženicyn odsúdený, vyplývali z konštrukcií, zodpovedajúcich stalinskému kultu osobnosti. Preto mu napokon po XX. zjazde KSSS umožnili vrátiť sa z vyhnanstva do občianskeho života. Splnila sa mu dávna túžba žiť v strednom Rusku.

„Viem, že pre spisovateľa je najľahšie písať o sebe. Mne sa však zdalo najdôležitejším a najzaujímavejším zobraziť osud Ruska. Z celej drámy, ktorú prežilo, najhlbšou bola tragédia Ivanov Denisovičov. Chcel som sa vyrovnáť s falošnými fámami o lágroch. Už v tábore som sa rozhodol napísať o jednom dni života.

***Chcel som sa vyrovnáť
s falošnými fámami o lágroch.
Už v tábore som sa rozhodol
napísať o jednom dni života.***

Tolstoj povedal, že predmetom románu môže byť život celej Európy za celé storočie, ale aj život jedného mužika za jediný deň.“

Počúvam pozorne a nevdojak mi prichodí na um, že ak Solženicyn vo svojej tvorbe používa vycizelovaný jazyk, vyvierajúci z hlbín ľudového jazykového bohatstva, v hovorovom prejave jeho vety plynú v horúčkovitom, ale nie prekotnom rytme, sú to vety prísne logicky sformované, ako kryštály ľadu, vety, aké tvorí matematik. Jeho myslenie pripomína kybernetický stroj, v ktorom sa myšlienka rodí v presne priliehavej forme.

Čo všetko napísal okrem už vydaných diel? Okolo tisícstránkový román Onkologické oddelenie (úryvok uverejnila bratislavská *Pravda*). Druhý diel tohto románu dokončil Solženicyn v čase, keď sme ho navštívili v Riazani. Okrem spomínanej divadelnej hry, ktorú si zo svojich starších prác vari najviac cení, napísal hru nadpísanú podľa citátu zo sv. Lukáša: „Či svetlo, horiace v tebe, nie je tmou?“

„Pokúsil som sa o hru vzdialenú politike, situovanú mimo nacionálneho prostredia. Dej sa odohráva v neznámej krajine, v neznámom

čase, hrdinovia majú medzinárodné mená. Nerobil som to kvôli zastieraniu. Chcel som sa zaoberať mravnými problémami spoločnosti rozvinutých krajín bez ohľadu na to, či sú kapitalistické či socialistické.“

Prvými „čitateľmi“, presnejšie povedané poslucháčmi Ivana Denisoviča boli po Solženicynovej rehabilitácii r. 1957 sudcovia, členovia vojenského kolégia Najvyššieho súdu, ktorým prečítal text svojho románu. Boli to prví sudcovia, ktorých videl.

Po knižnom vydaní Ivana Denisoviča odovzdal časopisu *Novyj Mir* poviedky a divadlu Sovremennik spomínanú hru z táborového života.

Na románe V krugе pervom, ktorý má približne 700 strán, pracoval Solženicyn deväť rokov. Román dokončil necelé tri dni po 70. výročí narodenia Jozefa Vissarionoviča Stalina. Dej románu sa odohráva len jeden deň a necelú noc v decembri 1949. Má „vertikálnu“ stavbu. Jeho postavami sú Stalin, domovník, príslušníci inteligencie, funkcionári. Časť deja sa odohráva vo vedeckom ústave pre „zekov“.

Po krátkom odmlčaní sa vrátil k svojej hre o mravných problémoch vyspelejšej časti ľudstva: „Myslím, že sa mi nepodarila. Napriek tomu, že ju chceli svojho času uviesť vo Vachtangovom divadle a v Divadle Leninského komsomolu.“ Napísal ju roku 1960, uverejnená nebola.

Napísal asi šesťnásť 15–20 riadkových poviedok. Napísal? Ako mnohé iné literárne práce, ktoré vznikli v lágri, najprv ich vymyslel, naučil sa ich naspamäť a až po rokoch sa dostali na papier. Mikropoviedky čítala celá krajina. Bez autorovho vedomia ich vydali aj v zahraničí s podtitulom: Poviedky pripisované A. Solženicynovi. Anglická literárna kritika rozborom jazyka odhalila autora. Uverejnil ich v Anglicku časopis *Encounter*. Roku 1959 pracoval na filmovom scenári. Hľadal novú

formu tohto žánru. Ostatné práce — ako povedal — „ešte sa nerozhodol predložiť čitateľovi“.

Voľne sa rozhovoril o úlohách spisovateľa. „Vďaka umeleckému vnímaniu sveta a intuícii, odhaľujú sa spisovateľovi mnohé spoločenské javy skôr a z neočakávanej strany. V tom je jeho talent. Z talentu vyplýva povinnosť. Čo vidí, najmä to, čo vidí choré a znepokojujúce, musí oznámiť spoločnosti.“

„Som odchovaný len ruskou literatúrou, neobyčajnosti môjho života mi neumožnili rozsiahlejšie štúdium. (Zrak mi nevdok padol na knižnicu v jeho byte, na zobrazené spisy Anatola Francea a iných klasikov, na anglické originály.) Ruská literatúra sa vždy vyznačovala vzťahom k tým, čo trpia. U nás sa niekedy vyznáva hľadisko požadujúce, aby sa písalo prikrášľujúcim spôsobom o tom, čo bude zajtra. Ved' to je falošné, také hľadisko ospravedľňuje lož. A taká literatúra je kozmetikou. Iba spätný kybernetický proces môže zistiť všetky chyby deja, oznámiť spoločnosti, čo sa odohralo. Spisovateľ sa musí znepokojovať, riadiť sa svojou umeleckou pamäťou. Ak sa jej nebude držať, dielo sa mu nemôže podariť. Musí písať tak, ako vidí. Kozmetika v literatúre je škodlivá.“

Nepovažujem sa za znalca svetovej literatúry, mám však subjektívny dojem, že v západnej literárnej Európe, možno preto, že mnohé desaťročia nezažili vnútorné otrasy, bude značná časť ich literatúry plytká. Základom literatúry je hlboké prežívanie spoločenských procesov.

Východná Európa, do ktorej rátam aj Rusko, prežila hlboké otrasy. Preto sa dívam na jej literárnu budúcnosť s veľkými nádejami.

Na úlohy spisovateľa sa treba dívať nielen z hľadiska jeho povinnosti voči spoločnosti, ale aj z hľadiska Jeho prvoradej povinnosti voči každému jednotlivcovi. Život spoločnosti a jednotlivca sa vždy neprekrýva. Kolektív nemusí vždy pomáhať jednotlivcovi, jednotlivec má

mnoho takých problémov, ktoré kolektív nevie vyriešiť. Človek je fyziologickou a duchovnou bytosťou skôr, než sa stane členom spoločnosti. Povinnosti spisovateľa voči jednotlivcovi nie sú menšie než voči spoločnosti.

V našich časoch, keď technicizmus zachvátil život, keď sa materiálny blahobyt považuje za najhlavnejší (tu použil veľmi výstižné a aj nám zrozumiteľné ruské slovo, keď ľudia „zajedajutsia“ — prežierajú sa), keď oslabil vplyv náboženstva na ľudí celého sveta, dolieha na spisovateľa náročná záťaž. Musí zaujať nejedno uprázdnené miesto.

***Povinnosti spisovateľa
voči jednotlivcovi nie sú menšie
než voči spoločnosti.***

Vo vzájomnom vzťahu súčasnosti a večnosti nemusí spisovateľ zachovávať rovnováhu medzi týmito dvoma kategóriami. Ak bude jeho dielo natolko aktuálne, že autor stratí pohľad *sub specie aeternitatis*, jeho dielo za krátko zomrie. Naopak, ak venuje mnoho pozornosti večnosti a zanedbá aktuálnosť, stráca jeho dielo farbu, silu, stráca vzduch. Spisovateľ stojí vždy medzi Scillou a Charybdou. Nesmie zabúdať ani na jedno, ani na druhé.“

Na otázku, aké podmienky má spisovateľovi poskytovať spoločnosť, aby mohol plniť svoje poslanie, A. I. Solženicyn odpovedal jednou vetou: „Poskytovať mu objektívnu kritiku. A dost.“

Na opakovanú otázku, či je to jedinou povinnosťou spoločnosti voči spisovateľovi, odpovedal lakonicky: „Áno.“

„Nevidím v tom veľkú chybu, ak sa spoločnosť zachová k svojmu spisovateľovi

vi nespravodlivo. Bude to pre neho skúška. Spisovateľov netreba veľmi rozmaznávať. Je veľa prípadov, keď sa spoločnosť zachovala nespravodlivo voči svojmu spisovateľovi a on predsa splnil svoje poslanie. Na nespravodlivosť musí byť spisovateľ pripravený. Je to riziko jeho povolania. Osud spisovateľa nebude nikdy ľahký.

Ktorý žáner pokladám za najzaujímavejší? Polyfonický román s presnými časovými a miestnymi údajmi. Román bez hlavného hrdinu. Autor románu s hlavným hrdinom nevolky venuje viac pozornosti a miesta hrdinovi. Ako chápem polyfonicnosť? Každá osoba sa stáva hlavnou, keď sa jej dotkne dej. Autor je potom zodpovedný hoci za tridsaťpäť hrdinov. Nedáva nikomu prednosť. Musí každú svoju postavu pochopiť a odôvodniť. Nesmie mu však ujsť zem spod nôh. Takouto metódou som napísal dve knihy a chystám sa napísať ešte jednu.

Som presvedčený, že bohatstvo ruského jazyka sa využíva nedostatočne. V XX. storočí sa jazyky akosi zužujú, štandardizujú. Zaznamenáme mnoho starých hodnôt. V hovorovom jazyku je to priam choroba. U mňa tiež. Keď som začal v tábore študovať sústredene ruský jazyk (aj zo slovníkov), zistil som, že v neužívaných lexikálnych oblastiach je mnoho slovnej krásy. Pokúšam sa ich využívať, aspoň tie, čo sú najbližšie k štruktúre ruského jazyka. Všetky ďalšie sa mi aj tak nepodarí zachytiť. Pravda, sám sa veľa ráz pomýlim a vyberiem slová, ktoré sú už príliš ďaleko.

Dúfam, že s postupujúcim vekom sa budem mylíť menej.“

Poznámka:

* Román sa niekedy nazýval tiež Dom rakoviny, v slovenčine vyšiel jeho preklad pod názvom Rakovina prvý raz až v roku 1991 vo vydavateľstve Tatran, *pozn. red.*